

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Министерство образования и науки Республики Тыва
Управление образования администрации муниципального района
«Улуг-Хемский кожуун Республики Тыва»
МБОУ СОШ с.Эйлиг-Хем

Рассмотрено
Руководитель ШМО
Ырбан-оол /Ырбан-оол Д.Н.
от «*30*» *августа* 2023г

Согласовано
Зам. директора по УВР
Хемер-оол /Хемер-оол Х.Б./
от «*30*» *08* 2023г.

Утверждено
Директор школы
Дамдын /Дамдын В.М./
от «*30*» *08* 2023г

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
внеурочной деятельности «Торээн дылым»
для обучающихся 3 класса

Эйлиг-Хем – 2023г

Тайылбыр бижик

3-ку класска тыва дылга «Торээн дылым» деп кичээлден дашкаар ажылдаар эртемнин программазын куруне стандарттарынга дууштур тургускан.

«Торээн дылым» - дыл эртемнин теория болгаш практика талазы-биле чугула уjur-дузалыг бир кезээ болур.

3-ку класска «Торээн дылым» деп кичээлден дашкаар ажылдаар эртемнин **кол сорулгазы:**

-литературлуг дылдын нормаларын сагыырын хайгаараары, оларны хажыда бээр чоруктар-биле демисежири база аас болгаш бижимел чугаанын ажыглалын чурумчудары хамааржыр. База ол ышкаш:

- өөреникчилерни литературлуг дылдың нормаларынга чаңчыктырар, оларның сөс курлавырын байыдар болгаш чугаазының культуразын бедидер;
- оларның логиктиг боданыышкын болгаш чугаазын сайзырадыр;
- төрээн дылынга камныг болгаш хандыкшылдыг болурунга кижизидер, дылдың байлаан шингээдип алырынга өөреникчилерниң сонуургалын күштелдирер;
- өөреникчилерни боттары боданып өөрениринге чаңчыктырар;
- шын, меделдиг, аянынг номчуурунун мергежилдерин сайзырадыр.

Өөредилге планнаашкынында «Торээн дылым» деп эртемнин туружу

3-ку класска «Торээн дылым» неделяда 1 шак, будун чылда 34 шак болур.

Программаның утказы

Торээн дыл — кижилерниң аразында харылзажырының чугула чепсээ болур дылдың амыдыралга илереттинери азы хереглеттинери болур.

Дылдың, бүгү-ле байлактарын, дүрүмнерин чаңгыс кижиниң долузу-биле шингээдип алыры болдунмас. Ынчалза-даа дылдың, ниити, хүн бүрүде эң-не нептереңгей ажыглаттынар нормаларын — сөстөрни шын ажыглаарын, адаарын, морфологтуг болгаш синтаксистиг нормаларын — оореникчи бүрүзү билген турар уjurлуг.

Чугаа культуразы дээрге дыл эртемнин бир адыры болур болгаш ол төөгүнүң кандыг-бир тодаргай үезинде улустуң чугаа амыдыралын шинчилеп өөренир база эртем ёзу-биле дылды ажыглаарының дүрүмнерин доктаадып тодарадыр. Ийи талазында, төөгүнүң кандыг-бир тодаргай үезинде бир ниитилелдиң (улустуң) чугаазының культуразы; ол болза адаарының, ударениениң, сөстөрни ажыглаарының, хевирлерни тургузарының сөс каттыжыышкыннарын болгаш домактарны тургузарының нормаларын барымдаалаарын хажытпазы болур. Чугааның нормалыг болурунга ооң хажык чогу тодаргайы, арыы база хамааржыр. Бижимел чугаа культуразынга орфография болгаш пунктуацияның дүрүмнерин сагыыры база кирер. Культурлуг сайзыраңгай чугаа дээрге ооң сөстөриниң хөй янзы байлаа, грамматиктиг конструкцияларның хөй янзыларын ажыглаары, чурумалдыг аргаларның дээштии, бодалдарны шын дес-дараалай тургусканы болур.

Чугаа культуразының төвүндө норма туруп турар. Норма дээрге дылдың аргаларын чугаага ажыглап чаңчыкканы, дылдың аргаларын чугаага кижиниң ажыглаарын чурумчудар

дүрүмнөр болур. «Дыл — ол болза: а) дылдың бүдүжү (азы системазы), ооң эге кезектериниң, категорияларны, системаларының иштики организациязы; б) төөгүдө тывылган, улам ыңай сайзыраар норма; в) дылды, ооң бүдүжүн болгаш нормазын билир, оларның боттарының бодалдарын, күзел-чүткүлүн, сагыш-сеткилин илередир чугааны тургузар дээш харылзажып турар кижилерниң дыл талазы-биле ажыл чорудулгазы болур» (Кодухов В. И. Общее языкознание. М.: Высшая школа, 1974, ар. 121). Норма болза дылдың үндезин шынарларының бирээзи дээрзин ында айыткан.

Норма — дылдың хүлээлгелерин чедишкенниг күүседиринге херек. Ынчангаш норма дээрге, улам тодаргай чугаалаарга, дылда бар бооп турар адаарының, сөстөрниң, хевирлерниң, сөс каттыжышкыннарының, домактарның янзыларындан эң нептерээн болгаш дыл практикасында турумчаан, ажыглап чаңчыккан, дылдың функцияларын эң эки боттандыраарыңа таарымчалыг янзылары литературлуг дылдың (чугааның) нормалары болур. Норма турум, быжыг-даа болза, дылдың төөгүлүг хөгжүлдезинде өскерли берип болур. Амыдыралдың кандыг-бир үе чадазында дылдың элементилери чергелешкек (кайызы-даа хереглеттингир) нормалар туруп болур.

Литературлуг тыва дылдың нормалары колдуунда быжыккан деп чугаалап болур. Ынчалза-даа диалектилерниң салдары-биле база анаа аас чугааның чамдык онзагай чүүлдериниң чылдагааны-биле литературлуг дылдың нормаларын хажыда бээр таварылгалар ховар эвес.

Ынчангаш, «Төрээн дылым» деп эртемнин кол сорулгазынга литературлуг дылдын нормаларын сагыырын хайгаараары, оларны хажыда бээр чоруктар-биле демисежири база аас болгаш бижимел чугаанын ажыглалын чурумчудары хамааржыр.

База ол ышкаш:

- өөреникчилерни литературлуг дылдың нормаларыңа чаңчыктырар, оларның сөс курлавырын байыдар болгаш чугаазының культуразын бедидер;
- оларның логиктиг боданышкын болгаш чугаазын сайзырадыр;
- төрөөн дылыңа камныг болгаш хандыкшылдыг болуруңа кижизидер, дылдың байлаан шингээди алыруңа өөреникчилерниң сонуургалын күштелдирер;
- өөреникчилерни боттары боданып өөрениринге чаңчыктырар;
- шын, медреселдиг, аянныг номчуурунун мергежилдерин сайзырадыр.

Планнаттынган түннелдер (ФКӨС-туң негелделери-биле):

Предметтиг түннелдер (предметные):

— тыва дылдың теориялыг билиглери;

— төрөөн чериниң төөгүзү;

— тыва дылдың тывылганы;

— тыва дылдың адырларыңа янзы-бүрү интеллектуалдыг оюннарның билиглери (лексика, фонетика, грамматика)

Бот-тускайлаң түннелдер:

— мөзү-шынары бедик, бот-сайзыраңгай чогаадыкчы кылдыр ажылдап өөрениги;

- ада-өгбезиниң төөгүзүн, чаагай чаңчылдарын билип чоруур кылдыр хевирлээри;
- тыва чоннуң, күрүнениң төлээзи кылдыр санап, ооң улусчу ужурларын сагып, салгап кижизидери;
- төрөөн чуртунга, ие дылынга, чонунга хумагалыг, ынак болур;
- бодунуң үзел-бодалын бот-тодарадып, бот-углап, бот-сайзырадып билир;
- чаа билиглер шиңгээдип алырын медреселдиги-биле угаап билир;
- патриотчу тура-соруктуг, күш-ажылга ынак, эртем-билигже чүткүлдүг, кадык амыдыралдыг болур.

Метапредметтиг түңнелдер:

- чүгө өөренириниң сорулгаларын билип, ону янзы-бүрү аргалар-биле чедип алырын билир;
- чидиг айтырыгларны чогаадыкчы арга-биле дилеп тывары;
- кылыр чүүлүн сорулгазының аайы-биле күүседип, планнап, доозуп билир;
- өөрөнгөн чүүлдерин системажыдып билир;
- янзы-бүрү медээ алыр чүүлдерни тып билири (словарьлар, номнар, интернет четкизинде сайтылар, энциклопедиялар, библиотека, картотека, номчулга залы...)
- кижиги бүрүзүнүң бодалын дыңнап, чөпшээрежи, эдип билири;
- коллективтиг ажылдажылга үезинде кылыр чүүлүн хуваап, демнежи, юодунуң үлүүн кирип, бот-боттарын хынажып билири;
- тыва дылдың өске эртемнер-биле холбаалыын болгаш ооң ужур-утказын билири;
- тыва дылга хамаарышкан билиглерин билдилик ажыглап, бедик чугаа культуралыг болур.

Программанын кол тургузуу

«Торээн дылым» деп кичээлден дашкаар ажыл-чорудулгага планнаттынган программа 3-ку класска 34 шакка планнаттынган, оларнын назы-харынга назы-харынга дууштур тургустунган. Неделяда 1 шак. Программа ниитизи-биле ургуларның ниити кругозорун, культуразын бедидип, дыл-домаан сайзыратпышаан, колдуунда янзы-бурү оюннар хевиринге эртер.

Тематиктиг планнаашкын.

3 класс – 34 шак

№	Бөлүктернин темазы	Шагы
1.	Состер – удурланыкчылар	5
2.	Оларны чуге ынчаар адаарыл?	6
3.	Эргижирээн состер	6
4.	Чаа состер	4
5.	Чугаа культуразы	8
6.	Улустун аас чогаалы	5
		34ч

Календарь-тематиктиг планнаашкын

№	№	Темазы	Шагы	Хүнү	
				план	факт
		Состер – удурланыкчылар. 5ш.			
1	1	Кирилде кичээл. Тыва дылдын ужур-дузазы	1		
2	2	Антонимнер. Оюннар «Состу тып»...	1		
3	3	Оюннар «Улегер домакты уламчыла...»	1		
4	4	Антонимнер. Оюннар «Состу тып»...	1		
5	5	Ойнап тургаш оорениили	1		
		Оларны чуге ынчаар адаарыл? 6ш.			
6	1	Состер канчап тыптып келгенил?.	1		
7	2	Чуу деп кужул?	1		
8	3	Чуу деп аныл?	1		
9	4	Чуу деп балыгыл?	1		
10	5	Состер байырлалы	1		
11	6	Оларны чуге ынчаар адаарыл?	1		
		Эргижирээн состер. 6ш.			
12	1	Архаизмнер-эргижирээн состер	1		
13	2	Тоогу билбес - тоорээр,торел билбес -турээр?	1		
14	3	Проект «Билдинмес состер»	1		
15	4	Оюннар «Состу тып»	1		
16	5	Архаизмнер – эргижирээн состер.	1		
17	6	Тоогу билбес – тоорээр, торел билбес- турээр.			
		Чаа состер. 4ш.			
18	1	Неологизмнер.	1		
19	2	Ойнап тургаш оорениили	1		
20	3	Толевилел «Неологизмнер - чаа состер»	1		
21	4	Оюн «Чаа состу тып».	1		
		Чугаа культуразы. 8ш			
22	1	Чугаа культуразы деп чул?	1		
23	2	Топтуг, шын чугаалажылынар.	1		
24	3	Эптиг-эвилен чорук.	1		
25	4	Практиктиг кичээл.	1		
26	5	Огбелеривис ынчаар чугаалап чораан.	1		
27	6	Телефонга чугаалажыры.	1		
28	7	Хой-ниити черинге чугаалажыры.	1		

29	8	Оюн «Аян-чорук»	1		
		Улустун аас чогаалы 5ш			
30	1	Тыва тоолдарда маадырларнын чугаазы.	1		
31	2	Торээн чурт дугайында ырылар.	1		
32	3	Оюн «Тоол маадырын таны»	1		
33	4	Моорей «Торээн дылын билир сен бе?»	1		
34	5	Туннел кичээл	1		